

Sapnavau baltai žydintį sodą ...

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Emilija Cikanauskaitė gimė 1909 metais JAV, Bostone. Ten gyveno su tėveliais bei jaunesniaja sesute Onute. Sugrįžę į Lietuvą, apsigyveno Paparčiuose, Trakų apskrityje. Sako, motina su dukromis nelabai norėjo grįžti į skurdžią Lietuvą, bet taip nusprendė Jonas Cikanauskas: mat jo tėvas pagąsdino, kad jei sūnus skubiai negrįš namo, žemę atiduos dukrai. Tuo viskas buvo pasakyta. Šeima Lietuvoje vertėsi kaip išmanydama. 1928 metais Emilija ištekdėjo už *amerikono* Motiejaus Kavaliausko. Jiedu augino sūnus Benjamina, gimusį 1928 metais, ir Vytautą, gimusį 1930 metais bei dukrelę Birutę, gimusią 1934 metais.

Jaunoji šeima norėjo ūkininkauti, dirbti daugiau žemės, tik santaupų neturėjo. Sujungus Cikanauskų ir Kavaliauskų ūkius Skėrių kaime, papildomiems 6 ha įsigyti skolinosi iš banko tūkstančius litų. Taip Emilija ir Motiejus Kavaliauskai tapo 24 ha ūkio ir didelės skolos savininkais.

Prasidėjo vargo dienos: skolai grąžinti augino bekonus, telyčias, paukščius, pristatinėjo visą pieną, o sau naudojo tik liesą, nugriebtą – iš pieninės. Niekas nedejavo, nekeikė valdžios, o kantriai siekė tikslo. Keli nepritekliaus metai, ir skolos grąžintos. Kai 1938-aisiais kaimas skirstėsi į vienkiemius, Motiejus ir Emilija su trimis vaikais ir tėveliu Jonu Cikanausku atsirado Paparčiuose, pasistatė pavyzdinę, gontais dengtą trobą, kitus ūkio pastatus. Šeima buvo nutarusi vyriausiąją Benių ir Birutę leisti į mokslus, o Vytautą ruošti žemdirbio duonai. Po pradžios mokyklos Paparčiuose baigimo jis mokėsi Kaišiadorių žemės ūkio mokykloje. Benius krimto mokslus Kaišiadorių gimnazijoje, o Birutė lankė Žaslių progimnaziją.

Tačiau atėjo okupacijos, karai, nelaimės. Brolis Benjaminas, šeimoje šaukiamas Beniumi, priklausė Lietuvos Laisvės Armijai (LLA) dar nuo vokiečių okupacijos pabaigos. Jau 1946 metais, baigęs šešias Kaišiadorių gimnazijos klases, pajuto, kad yra sekamas, bet veiklos nenutraukė, tik persikėlė į Vilnių. Mokėsi suaugusių gimnazijoje ir dirbo Vilniaus universiteto laboratorijoje, buvo partizanų Didžiosios Kovos apygardos (DKA) štabo viršininko Benedikto Trakimo-Genelio adjutantas Žvainys, vėliau – Skrajūnas. 1947 metų birželio 23 dieną, nespėjęs išlaikyti baigiamųjų egzaminų, buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti.

Vidurinysis brolis Vytautas buvo per jaunas rezistencinei kovai, tačiau su vietos partizanais turėjo ryšį. Senoji sodyba Skėriuose buvo labai palankioje vietoje – netoli miško, aplink sodas, mūro pastatai. 1944 metų rudenį čia slapstėsi trys vyrai – Liudas Kavaliauskas, Petras Kareckas ir Jonas Rudys. Jie turėjo šautuvus, tačiau be reikalo nešaudė. Greitai Liudą ir Petrą sugavo rusai. Liudui Kavaliauskui tebuvo aštuoniolika. Petruui Kareckui – daugiau nei keturiasdešimt. Devyniolikmetis Jonas Rudys iš sodybos dingęs, tapo partizanu Žebenkštimi. Liudą nuvežė į Pabradės poligono pradinį mokymus, kad prieš jo norą aprengtų sovietine kareiviška miline ir nusiųstų į frontą. Tačiau jis iš apmokymų pabėgo ir grįžo į gimtus kraštus, tapo partizanu Perlu, būrio vadu.

Žaslių progimnazijos mokiniai 1948 metų gegužės 18-tą prieš mokslo baigimo egzaminus užsakė šv. Mišias vietos bažnyčioje. Rinko pinigus ir trečiokai, juos per pertrauką klebonui nunešė trylikametė Birutė Kavaliauskaitė su drauge. Tą patį darė ir kitos klasės. Deja, jau kitą rytą mokiniai stovėjo direktoriaus Prano Bartkaus kabinete. Direktorius apie šį faktą pranešė valsčiaus NKVD. Ši progimnazija buvo okupantų dėmesio objektas, nes dešimtys jos mokinių kovojo partizanų gretose, o prieš kurią laiką direktoriavo partizanų ryšininkas Antanas Lukša, legendinio vado Juozo Lukšos-Daumanto brolis. Prasidėjo paauglių tardymas, tačiau jie draugų neišdavė. Tada gimnazistas Vincas Verbus garsiai nusistebėjo, kad tarp jų yra ir gležnutė mergaitė – Birutė Kavaliauskaitė. NKVD viršininkas į tai sureagavo: nužvelgė trylikametę mergaitę ir pasakė: „Tavo brolis banditas, o ir tu eini tuo pačiu keliu, tad keliausi į Sibirą“...

Jau sklandė gandai apie grandiozinius trėmi-

mus, tačiau ne visi tuo tikėjo. Emilija Kavaliauskienė daugiau meldėsi negu galvojo, patikėdama savo likimą Dievo valiai. Ir tos nelaimės išvakarėse ji išvažiavo traukiniu į Vilniaus Kalvarijas pasimelsti. Vytautas jau nenakvojo namuose, o slapstėsi pas kaimynus. Į sūnaus pasiūlymą irgi slapstytis tėvas atsakė, kad jis nieko blogo nepadaręs, visą gyvenimą tik sunkiai dirbęs, tad už ką jį turi skriausti ir kodėl jam reikia slapstytis? Birutė liko Žasliuose ir ruošėsi lietuvių kalbos egzaminui.

Gegužės 22-osios rytas buvo niūrus, apsiniaukęs. Apie šeštą valandą į dar miegančių gimnazistų kambario, kurių nuomojo Žasliuose mokytojos Onutės Lissauskaitės name, duris pasibeldė nepra-

šyti svečiai. Atidariusi jas šeimininkė nustebė, pamačiusi du gerai pažįstamus Žaslių sribus. Tie paklausė, ar čia gyvena Birutė Kavaliauskaitė. Išgirdę patvirtinimą, liepė mergaitei eiti su jais. Ta pradėjo verksti, supratusi, jog pakliuvo į kraugerių nagus. Piktai nutildė, liepė greičiau rengtis. Draugės sudėjo jai į maišelį turėtą duoną, lašinių bryzelius, o Valė Lekavičiūtė atnešė savo žieminį paltuką. Stribai mergaitę nuvedė prie miestelio aikštės, į NKVD būstinę, kur jau rado bendrą klasę Aldoną Matačiūnaite. Greitai pristatė Mečių Plepą, Danutę ir Angelę Adamkevičiūtes su tėveliais atvežę iš namų Prozariškių kaime. Kol paaugliai blaškėsi, pasirodė pirmieji sunkvežimiai, prikrauti ryšulių ir raudančių žmonių. Dabar gim-

nazistų noras tebuvo prisiglausti prie savųjų. Apie vidurdienį vienos mašinos kėbule pamatė Birutė tėvelį ir senelį. Mamos nebuvo. Nežinojusi to priežasties ir manydama atsitikus nelaimę, mergaitė pradėjo garsiai verksti. Trėmėjai piktai tildė. Įkėlė ją į mašiną su draugų perduotu maisteliu. Sunkvežimyje, kuris juos vežė į Kaišiadorių geležinkelio stotį, mergaitė atpažino Adomą Čiuladą, Motiejų Naidzinavičių su žmona Eleonora, Motiejų Šustauską su motina. Stotyje stovėjo 53 gyvulinių vaigonų ešelonas. Žmonės į juos krovė su manta, klyksmai ir dejonės tęsėsi. Kol ešelonas pajudėjo, čia jie išbuvo dvi paras. Kartą vedė ją su tėveliu prisileisti vandens iš hidranto. Tėvelis, pamatęs, kad sargybinis nukreipė dėmesį į kitą pusę, ragino ją bėgti, tačiau paauglė nesiryzė.

Kitą dieną parėjusi į Paparčius, Emilija Kavaliauskienė bijojo sugrįžti į išniekintus namus. Ji glaudėsi Paparčių kapinaitėse, buvusios koplytėlės

Lietuvaitės Sibire, miško ruošos darbuose. Birutė Kavaliauskaitė I eil. antra iš kairės, 1953 m.

palėpėje. Dienomis eidavo pas gerus žmones, kurie, nors ir bijodami, pamaitindavo. Naktimis užlipdavo kopėčiomis į tą palėpę, jas išitraukdavo. Žinoma, ieškoti jos ten naktimis net sribai nesiryžo. Vytautas slapstėsi pas pažįstamus pusantrų metų.

Tremtiniais atsidūrus Krivliake, sugrūdo į barakus, sukėlė ant narų. Čia užpuolė parazitai. Sunkiausia buvo kovoti su kraugerėmis blakėmis. Jas degino, plikydavo verdančiu vandeniu, tačiau jos vis išgyvendavo ir vėl siurbė kraują. Darbingas šeimas iškėlė į už 6 km esančią stovyklą miško ruošos darbams. Kavaliauskai buvo palikti Krivliako gyvenvietėje. Apgyvendino kitoje vietos gyventojų namo pusėje, viename kambaryje daugiau nei dešimt žmonių. Prie Kavaliauskų prijungė Oną Paulauskienę su septynmečiu sūneliu Vidmantu, Antaniną ir Joną Baurus, dukras Oną bei Nijolę, jų senelį, senele, taip pat Antaniną Miknevičienę.

Motiejus Kavaliauskas su Jonu Bauru plovė lentas, Jonas Cikanauskas pagal išgales ėmėsi jam žinomų staliaus darbų. Likę klipatos nedarbo, todėl buvo pasmerkti mirčiai. 1950 m. palaidojo Birutės senelį Joną Cikanauską. Motiejus ant kapo pastatė kryžių ir kedrinį antkapį. Seneliui buvo 65-eri...

Pradėjo gimdyti ištremtos nėščiosios. Žinoma, be medicininės pagalbos, išskyrus karo sanitarą Sobočinskį, mokėjusį tik sužeistus slaugyti, čia daugiau nieko nebuvo. Taip baimėje gimė Petro ir Anelės Sidarų sūnelis Šarūnas. Juozas Šimanavičius su žmona gyveno Kureikoje. Buvo pirmoji tremties žiema, tad, atėjus metui, reikėjo vežti gimdyvę į Krivliaką, o transporto nebuvo. Vyras įsikinkė į roges ir 6 kilometrus traukė jas per gilų sniegą.

Pirmoji tremtinių auka buvo septynmetis Alfonsėlis, išvežtas su septyniasdešimtmete senele Izabele ir sesutėmis – aštuonmete Birute bei dešimtmete Brone. Birutė Kavaliauskaitė yra suskaičiavusi, kad Krivliake tais metais mirė apie 50 žmonių...

Motiejus Kavaliauskas tremtyje rašė dienoraštį, kuriame aprašė tremties nutikimus. *Sapnavau – buvome mes namuose, o enkavėdistai darė kratą. Bijojome, bet liepė būti namie. O mūsų sode daug obuolių ir kriaušių, bet dar labai žydėjo baltais žiedais! Aš pažiūrėjau į avilius, o jie tušti, ir aš labai verkiau... Sapnavau, kad mačiau sūnų Vytautą, tokią apiplūsusį, kelnės sulopytos, apibrizgę. Aš puoliau prie jo, pradėjau jį bučiuoti ir verkti, verkti, o jis sako, žinot, kaip man dabar vargas, jūs visus rūbus išsivežėt, o mums nieko neliko... Žiemą nedarbau, tai visai subiednėjau. Pavasarį, nors ir dirbau,*

Lentas reikėjo pjauti rankiniu pjūkl... 1953 m.

bet buvo labai sunku. Grįžau iš darbo apimtas liūdesio, kad gyvenimas pasunkėjęs, taip trūksta maisto. Ir štai Birutė parneša gerą žinią: atėjo siuntinys! Man akys nušvito, kai prieš mane ant stalo atsirado lašinių ir gabalas dešros. Negalime tau atsidėkoti, Amile, už gerą širdį, kad Dievas duotų grįžti ir Tau atsidėkoti...

Kokia laiminga diena, aš pjaunu lentas ant upės kranto, žiūriu, atplaukia laivelis ir atveža paštą. Štai ir Birutė tempia siuntinį. Koks džiaugsmas! O kai atidarėm, radom tokių skanumynų, apie kuriuos buvome pamiršę. Apsiverkiau iš gailėsčio, kad manimi taip rūpinasi žmona...

Mirė Standausko dukrelė, sulaukusi vos 2 savaitių...

1951 metų gruodžio 19 d. Mirė Veronika Gurskaitė iš Eiriogalos...

Birutė pirmoji 1956 metais sugrįžo į Lietuvą, išlipo iš traukinio Žaslių stotelėje. Einančią pavijo pašta vežiojantis vežimas. Žmogus pasisiūlė pavėžėti. Žvilgtelėjusi į jį nustebo: tai buvo vienas iš sribų, 1948 metų gegužės 22-ąją atėjusių ją palydėti į NKVD būstinę trėmimui.

Namai Paparčiuose buvo užstoti sodo medžių. Pravėrusią duris, ją pasitiko motina, bet dukros nepažino: išvyko būdama vaikas, o čia sugrįžo suaugusi, dvidešimt vienerių metų moteris. Brolis Vytautas taip pat ilgai ilgai žiūrėjo į kažkur matytą veidą: juk nuo išsiskyrimo buvo prabėgę aštuoneri metai... □

Sugrįžus iš Sibiro: I eil. Birutė Kavaliauskaitė-Jacinavičienė su sūneliu, šalia – Motiejus Kavaliauskas, 1957 m.

Nuotraukos iš B. Kavaliauskaitės-Jacinavičienės albumo